

Σαξοφωνική Ιστορική Προοπτική: Σχολιασμοί στο μουσικό περιεχόμενο και τις ερμηνευτικές πρακτικές σε επιλεγμένα έργα ελλήνων συνθετών.

Αθανάσιος Ζέρβας

Το παρόν κείμενο παρουσιάστηκε υπό μορφή ανακοίνωσης στην Ημερίδα με θέμα: *Το Σαξόφωνο στην Ελλάδα*, στις 17-12-2005 στην Αθήνα.

Δημοσιευμένο στο. Περιοδικό του Συλλόγου Σαξοφώνου Ελλάδος, *Σαξοφωνολογίες* (1^ο τεύχος, Δεκέμβριος 2007), σ.

Μετά το 1945 το σαξόφωνο διαγράφει μια καλπάζουσα δυναμική τόσο σε ποιοτικό όσο και σε ποσοτικό πλαίσιο.

Για την διερεύνηση του ζητήματος επικεντρώνω την προσοχή μου σε δύο βασικούς άξονες: (1) στο μουσικό περιεχόμενο των έργων που σχετίζεται με τα δομικά τους υλικά, δηλ. τα ρυθμικά και τονικά στοιχεία, τη μορφή και την υφή και (2) στις τεχνικές-δεξιότητες και ερμηνευτικές απαιτήσεις των έργων. Αυτές οι δύο βασικές παράμετροι διερευνώνται εντός των ιστορικών πλαισίων που δημιουργήθηκαν τα έργα, ενώ παράλληλα παρατηρώ την ιστορική εξελικτική τους πορεία και διαχρονικότητα – τη *Σαξοφωνική Ιστορική Προοπτική*.

Για τη συστηματοποίηση της ανάλυσής μου επιλέχτηκαν συγκεκριμένα έργα για σόλο σαξόφωνο, σαξόφωνο με άλλα όργανα, σαξόφωνο με tape, καθώς και έργο για κουαρτέτο σαξοφώνων. Το μουσικό και ερμηνευτικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα επιλεγμένα προς ανάλυση έργα καθώς και η ύπαρξη ελάχιστων μελετών γι' αυτά αποτέλεσαν τη μεγάλη πρόκληση για να τα μελετήσω σε βάθος.

Το παρόν κείμενο προσανατολίζεται στο να θέσει προβληματισμούς και να αποτελέσει την απαραίτητη γόνιμη συζήτηση μεταξύ σαξοφωνιστών, συνθετών και μουσικολόγων.

Σαξοφωνική Ιστορική Προοπτική: Σχολιασμοί στο μουσικό περιεχόμενο και τις ερμηνευτικές πρακτικές σε επιλεγμένα έργα ελλήνων συνθετών.

Μετά το 1945 το σαξόφωνο διαγράφει μια καλπάζουσα δυναμική τόσο σε ποιοτικό όσο και σε ποσοτικό πλαίσιο, σε παγκόσμια κλίμακα.

Η κατασκευαστική τελειοποίηση του οργάνου ανέπτυξε περαιτέρω τις τεχνικές του δυνατότητες. Διεύρυνε τη λειτουργική του έκταση, το ηχορωματικό του φάσμα και παρείχε δυνατότητα παραγωγής και συστηματοποίησης των μικρο-διαστημάτων (microtones) και των πολυ-ηγήσεων (multiphonics). Το σαξόφωνο έχει κερδίσει, πλέον, την εκτίμηση και την εμπιστοσύνη των πιο απαιτητικών συνθετών και ερμηνευτών και συγκαταλέγεται ανάμεσα στα πιο ευέλικτα μουσικά όργανα όπως το βιολί, το τσέλο, το φλάουτο και το κλαρινέτο. Επιπροσθέτως, οι ερευνητές καταγράφουν ένα εξαιρετικά υψηλό αριθμό έργων γραμμένων για σαξόφωνο, που ξεπερνά ακόμα και το ρεπερτόριο των παραδοσιακών ορχηστρικών οργάνων. Οι αναφορές μου στην κατασκευαστική βελτίωση και ευελιξία του οργάνου αφορούν αποκλειστικά στο χώρο της αποκαλούμενης «κλασικής» μουσικής και όχι της τζαζ ή της ποπ, στις οποίες το σαξόφωνο έχει εξασφαλίσει θέση στην κορυφή της πυραμίδας εδώ και πολλά χρόνια.

Αρκετοί διάσημοι συνθέτες έχουν γράψει έργα για κουαρτέτο σαξοφώνων. Έχει παρατηρηθεί όμως ότι αναπτύσσονται σε ένα ύψος (ας μου επιτραπούν οι όροι) τύπου 'rococo' ή 'jazz like,' γιατί: (i) θεωρούν ότι (το σαξόφωνο) έχει στιγματιστεί από τη τζαζ και ελαφρά μουσική, (ii) το κουαρτέτο σαξοφώνων δεν αποτελεί ιστορικό σύνολο όπως το κουαρτέτο εγχόρδων, ή το κουιντέτο ξύλινων και χάλκινων πνευστών (σύνολα που απαρτίζονται από συμφωνικά όργανα). Αυτό το διαπιστώνουμε και μέσα από τα έργα μεγάλων συνθετών όπως των Debussy, Francaix, Carter, Denison κλπ. Αξιοπαρατήρητη είναι επίσης η απροθυμία διακεκριμένων συνθετών του βεληνεκούς των Boulez, Berio, Stockhausen κλπ να ανταποκριθούν στις συνεχείς προτροπές σαξοφωνιστών να γράψουν έργα για το εν λόγω σύνολο. Εξαιρεση αποτελεί ο Ιάννης Ξενάκης γιατί ανταποκρίθηκε με το έργο XAS. Το συνθετικό κλίμα μεταστρέφεται κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, πράγμα που αποδεικνύεται από τις πολλές εκδόσεις νέων έργων για κουαρτέτο σαξοφώνων.

Η ραγδαία αύξηση του αριθμού των έργων για σαξόφωνο από Έλληνες συνθέτες, τα τελευταία 25 χρόνια, οφείλεται κυρίως σε αναθέσεις των ιδίων των σαξοφωνιστών αλλά και στον αυξανόμενο αριθμό των αναθέσεων, των διοργανώσεων συναυλιών από τις ενώσεις συνθετών, τους επαγγελματικούς μουσικούς συλλόγους, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τα ιδρύματα πολιτισμού. Οι δραστηριότητες αυτές διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην εξοικείωση του Έλληνα ακροατή με το συγκεκριμένο όργανο και ταυτόχρονα διαμορφώνουν νέα δεδομένα στην Ελλάδα.

Από την αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης προκύπτει μεταξύ σαξοφωνιστών, και συνθετών σειρά εύλογων ερωτημάτων:

Μπορούμε να μιλήσουμε για Ελληνική σχολή σαξοφώνου; Εκφράζουν οι Έλληνες σαξοφωνίστες μια ενιαία αντίληψη ή έστω κάποιο σχετικό ήχο; Το πυκνό ή το αραιό βιμπράτο, ο σκούρος ή οξύς ήχος, η έντονη ή διακριτική ατάκα, οι ακραίες

ηχοχρωματικές και δυναμικές διακυμάνσεις, η ακριβής ή κατά προσέγγιση απόδοση του ρυθμού αντιπροσωπεύουν τον Ελληνικό σαξοφωνικό ήχο; Ορίζουν το πλαίσιο μιας, λίγο ως πολύ, σχετικής ερμηνευτικής πρακτικής αντίστοιχης με αυτής της Γαλλίας και της Αμερικής;

Απ' την άλλη πλευρά, οι Έλληνες συνθέτες που γράφουν για σαξόφωνο επιδιώκουν να αποδώσουν συγκεκριμένα στοιχεία που να αντικατοπτρίζουν την προέλευσή τους; Υπάρχει κάποια σχετικά κοινή αντίληψη κάποιο ζητούμενο μεταξύ των Ελλήνων δημιουργών που ενδεχομένως διαπερνά τα έργα τους για το συγκεκριμένο όργανο;

Το παρόν κείμενο φιλοδοξεί και προσανατολίζεται στο να θέσει προβληματισμούς, να αποτελέσει την απαρχή γόνιμων συζητήσεων και ενδεχομένως να παρακινήσει τους δημιουργούς και τους σαξοφωνίστες να οραματιστούν καλότεχνες προοπτικές.

Για την διερεύνηση του ζητήματος επικεντρώνω την προσοχή μου σε δύο βασικούς άξονες: (1) στο μουσικό περιεχόμενο των έργων που σχετίζεται με τα δομικά τους υλικά, δηλ. τα ρυθμικά και τονικά στοιχεία, τη μορφή και την υφή και (2) στις τεχνικές-δεξιότητες και ερμηνευτικές απαιτήσεις των έργων. Αυτές οι δύο βασικές παράμετροι διερευνώνται εντός των ιστορικών πλαισίων που δημιουργήθηκαν τα έργα, ενώ παράλληλα παρατηρώ την ιστορική εξελικτική τους πορεία και διαχρονικότητα – τη *Σαξοφωνική Ιστορική Προοπτική*. Συγκεκριμένα, η αναλυτική μου προσέγγιση επικεντρώνεται στην παράθεση, στη σύγκριση και στον επί μέρους σχολιασμό των βασικών δομικών παραμέτρων των έργων καθώς και των ερμηνευτικών πρακτικών τους.

Για τη συστηματοποίηση της ανάλυσής μου επιλέχθηκαν συγκεκριμένα έργα για σόλο σαξόφωνο, σαξόφωνο με άλλα όργανα, σαξόφωνο με tape, καθώς και έργο για κουαρτέτο σαξοφώνων. Το μουσικό και ερμηνευτικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα επιλεγμένα προς ανάλυση έργα καθώς και η ύπαρξη ελάχιστων μελετών γι' αυτά αποτέλεσαν τη μεγάλη πρόκληση για να τα μελετήσω σε βάθος.

Οφείλω να αναφέρω ότι επειδή ήταν αδύνατο να συμπεριλάβω στα πλαίσια της παρούσας ανακοίνωσης όλα τα πρωτότυπα σαξοφωνικά έργα που έχουν γραφτεί από Έλληνες συνθέτες στα τελευταία 30 χρόνια, αλλά επέλεξα να αναλύσω κάποια που θεωρώ αντιπροσωπευτικά. Επιπροσθέτως, απέφυγα να συμπεριλάβω έργα Ελλήνων συνθετών για μεγάλα συμφωνικά σύνολα, γιατί στα λιγοστά αυτά έργα το σαξόφωνο χρησιμοποιείται με εξαιρετική οικονομία και κυρίως για τον εμπλουτισμό της ενορχήστρωσης ή την ανάπτυξη των δυναμικών, αλλά και γιατί οι δεξιότητες τους απαιτήσεις είναι περιορισμένες.

Τα έργα που θα παρουσιάσω τα έχω εντάξει σε τέσσερις κατηγορίες οι οποίες εμφανίζονται ακολούθως κατά χρονολογική σειρά:

- I. Μουσική Δωματίου-Σόλο (3^ο Ρεύμα)
Θάνος Μικρούτσικος: *Duo* for alto saxophone and el. bass (1985)
- II. Μουσική Δωματίου-Κουαρτέτα
Ιάννης Ξενάκης: *XAS* pour quatuor de saxophones (1987)
- III. Μουσική Δωματίου-Σόλο
Ντίνος Κωνσταντινίδης: *Legend* for alto saxophone and percussion (1988)

IV. Σόλο-Νέες Τεχνικές-Tape

Μιγάλης Αδάμης: *Ένδον* για άλτο σαξόφωνο και tape (2001)

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ & ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΙ

Duo for alto saxophone and electric bass (βλέπε παράρτημα)

Το *Duo* για άλτο σαξόφωνο και ηλεκτρικό μπάσο του Θάνου Μικρούτσικου γράφτηκε το 1985, εκδόθηκε το 1987 από τις εκδόσεις Νάκα και ηχογραφήθηκε την ίδια περίοδο από τους διακεκριμένους σολίστες David Lynch και Γιώργο Φακανά στα αντίστοιχα όργανα. Είναι το πρώτο -και ως σήμερα το μοναδικό- Ελληνικό έργο με το συγκεκριμένο συνδυασμό οργάνων. Το έργο, από συνθετικής άποψης, βασίζεται σε τεχνικές σειραϊσμού ενώ παράλληλα συγκεράζει στοιχεία αυτοσχεδιασμού και εντάσσεται στα αισθητικά πλαίσια του 'τρίτου ρεύματος.'

Το *Duo* αποτελείται από τρία μέρη εκ των οποίων το πρώτο μέρος υποδιαιρείται σε τρία τμήματα Α-Β-Γ. Στο πρώτο μέρος κάθε τμήματος παρουσιάζεται μια χαρακτηριστική μοτιβική ιδέα η οποία αναπτύσσεται και ολοκληρώνεται μέσω αυτοσχεδιασμού. Η δωδεκαφθογγική σειρά, που άλλοτε παρουσιάζεται σε πλήρη διάταξη και άλλοτε τμηματικά, σχηματίζει οστινάτο που αποδίδεται από το ηλεκτρικό μπάσο ή μελωδικές φράσεις, που εκτελούνται από το σαξοφώνου. (βλέπε παρτιτούρα - παράρτημα)

Η σειρά:

E F C Db A G Ab D Bb F# Eb B

Η αρχική σειρά αποτελεί το βασικό φθογγικό υλικό από το οποίο προκύπτουν τα σύνολα και οι φράσεις που αναπτύσσονται καθ' όλη τη ροή του έργου. Οι παράγωγες φράσεις και φθογγοσύνολα προκύπτουν μέσα από τη μεταφορά (transposition), αναστροφή (inversion), αντιστροφή (retrograde), καρκινική αναστροφή (retrograde inversion), περιστροφή (rotation), αναδιάταξη (permutation) και κατάτμηση (fragmentation) του αρχικού συνόλου.

Ο αυτοσχεδιασμός έχει δομική υπόσταση και αναπτύσσει ρυθμικά και φθογγικά στοιχεία του έργου, ενώ συχνά αναπτύσσεται πάνω σε συγκεκριμένα σύνολα φθόγγων, προκαθορισμένα από το συνθέτη, δημιουργώντας έντονες διακυμάνσεις στην υφή του. Σε ειδικές περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στο τέλος του [Α] τμήματος του πρώτου μέρους και στο τέλος του τρίτου μέρους, γίνεται ελεύθερος αυτοσχεδιασμός (free improvisation). Τα ελεύθερα αυτοσχεδιαστικά γεγονότα τα χαρακτηρίζω ως εξάρσεις ή εμφατικές κορυφώσεις.

Η εναλλαγή συγκεκριμένων φράσεων με τα αυτοσχεδιαστικά επεισόδια, (δηλαδή αυτοσχεδιασμοί σε προκαθορισμένους φθόγγους ή ελεύθεροι αυτοσχεδιασμοί), δημιουργούν την αίσθηση της μορφής 'θέμα και παραλλαγές.'

Με θεματικό εφαλτήριο την αρχική σειρά ο συνθέτης δημιουργεί στο πρώτο μέρος μοτίβα, τα οποία σχηματίζουν μικρές ή μεγάλες φράσεις. Συγκεκριμένα, το μπάσο παρουσιάζει οστινάτο από φθόγγους της σειράς σε πλήρη διάταξη, ενώ το άλτο σαξόφωνο παρουσιάζει τμήμα της (1^ο εξάχορδο). Η περαιτέρω τμηματοποίηση του τελευταίου προβάλλει συγκεκριμένα ρυθμικά και μελωδικά μοτίβα τα οποία που υπαινίσσονται φρασεολογία τζαζ. Κατά τη ροή του έργου, ο ρόλος τόσο του

σαξοφώνου όσο και του ηλεκτρικού μπάσου είναι εξ ίσου σολιστικός, ενώ η διαπλοκή των μοτίβων, των φράσεων, των αυτοσχεδιαστικών επεισοδίων και η φευγαλέα μίμηση ανάμεσα στα όργανα, μας παραπέμπει σε χειρισμούς Μπαχικού Ινβανσιόν σε συνδυασμό με παραλλαγές.

Στο δεύτερο μέρος του έργου, το σαξόφωνο παρουσιάζει λυρικές μελωδικές φράσεις, ενώ το ηλεκτρικό μπάσο άλλοτε συνοδεύει ρυθμικά και άλλοτε αποδίδει επίσης μελωδικές φράσεις. Τα ηχοχρωματικά χαρακτηριστικά των δύο οργάνων διαπλέκονται μέσα από μια διαδικασία ισόνομης συνύπαρξης –δημιουργώντας πρωτότυπες ‘ηχο-συνθέσεις’ και αναπτύσσονται σε ένα είδος ελεύθερης φόρμας αποδίδοντας νωχελικά την ευαισθησία του αργού μπλουζ.

Στον αντίποδα του δεύτερου μέρους βρίσκεται το τρίτο μέρος του έργου με την έντονη ρυθμική δραστηριότητα, τις υψηλές δυναμικές, την εναλλαγή ομοφωνικών γεγονότων με ντουέτα και τα χαρακτηριστικά αυτοσχεδιαστικά επεισόδια. Το τρίτο μέρος ξεκινάει ομοφωνικά (ομορυθμικά) υποστηρίζοντας ένα ορμητικό ρυθμικό υπόβαθρο που παραπέμπει σε ήχο και ‘attitude’ ηλεκτρικής τζαζ. Στο μέρος αυτό το ηλεκτρικό μπάσο αναπτύσσει σόλο ελεύθερο αυτοσχεδιασμό. Η διαρκής αύξηση της εσωτερικής έντασης που απορρέει από τους ρυθμικούς συνδυασμούς και τις αυξανόμενες εντάσεις (dynamics) δημιουργούν την εντύπωση ενός ατελείωτου crescendo, δίνοντας μας τη δυνατότητα να ορίσουμε στο μέρος αυτό την κορύφωση του έργου.

Για την αποτελεσματική ερμηνεία του *Duo* οι δύο εκτελεστές εκτός από άριστοι τεχνικά, πρέπει να είναι έμπειροι αυτοσχεδιαστές προκειμένου να συνδέσουν και εξισορροπήσουν τις συγκεκριμένες δεξιοτεχνικές φράσεις της παρτιτούρας με τους αυτοσχεδιασμούς τους. Το έργο είναι πρωτότυπο και διαρκώς επίκαιρο για λόγους ουσίας και περιεχομένου, καθώς επίσης και για τις πολύ ενδιαφέρουσες ερμηνευτικές προκλήσεις που παρουσιάζει.

XAS pour quatuor de saxophones (βλέπε παράρτημα)

Το XAS αν και γράφτηκε το 1987 εξακολουθεί να είναι ένα από τα συνθετότερα έργα για κουαρτέτο σαξοφώνων και ως προς τις τεχνικές σύνθεσης αλλά και ως προς τις ερμηνευτικές δυσκολίες που παρουσιάζει.

Το έργο είναι ενοποιημένο και συντίθεται από οκτώ διακριτά τμήματα με διακυμάνσεις στην υφή και στα ηχοχρωματικά χαρακτηριστικά, ενώ δημιουργεί την εντύπωση ενός διαρκούς, ατελείωτου glissando. Το κάθε τμήμα χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα μουσικά στοιχεία όπως τα ρυθμικά κύτταρα, τις συγκλίνοσες και αποκλίνουσες φράσεις, τις διαφορετικές αρθρώσεις, τις ακραίες εναλλαγές δυναμικών (dynamics), καθώς και τα ομορυθμικά και πολυρυθμικά επεισόδια. Τα οκτώ εσωτερικά τμήματα του XAS δεν είναι ισόμετρα, αλλά αποτελούνται από διαφορετικό αριθμών μέτρων το καθένα. Η μορφή του XAS, ούτε περιορίζεται, αλλά ούτε και προσκολλάται στα αρχέτυπα του κλασικισμού και ενδεχομένως μια επιφανειακή αναλυτική προσέγγιση να τη χαρακτήριζε διμερή. Αντιθέτως, οι μικροτονικές συνηγήσεις, τα ρυθμικά επεισόδια, η πυκνότητα των ηχητικών μαζών, και η συχνές εναλλαγές της υφής αναδεικνύουν νέες ηχητικές προοπτικές και διατυπώνουν μια συνεχώς εξελισσόμενη φόρμα.

Για την οργάνωση των φθογγικών υλικών, ο συνθέτης χρησιμοποιεί δύο βασικές κλίμακες (την A: 28 φθόγγων, και τη B: 31 φθόγγων), από τις οποίες επιλέγει

φθόγγους για το σχηματισμό μελωδιών και συνηγήσεων με βάση την τεχνική του κόσκινου (crible). Δομικό χαρακτηριστικό στο XAS αποτελεί η αντιπαράθεση μεταξύ συμμετρίας-ασυμμετρίας, μονοφωνίας-πολυφωνίας, ηχητικής μάζας-μονοφωνικής φράσης, όπου η συχνότητα εμφάνισης, διάρκειας και εναλλαγής καθορίζονται από τη θεωρία των πιθανοτήτων. (Στο παράρτημα παρουσιάζονται τύποι συνόλων που δομούν το έργο.)

Το XAS είναι έργο εξαιρετικής τεχνικής δυσκολίας, αποτελεί τμήμα του ρεπερτορίου κάθε επαγγελματικού κουαρτέτου σαξοφώνων και διδάσκεται συστηματικά στα προγράμματα των μεγαλύτερων σχολών σαξοφώνου στον κόσμο.

Legend for alto saxophone and percussion (βλέπε παράρτημα)

Το λυρικό αυτό έργο γράφτηκε από τον Ντίνο Κωνσταντινίδη το 1988 και πρωτοεκτελέστηκε στο Saxophone Congress στο Τόκιο την ίδια χρονιά. Το έργο είναι χρωματικό· συγκεκριμένοι φθόγγοι με λειτουργία 'rivot' (άξονες) βρίσκονται στο επίκεντρο επιμέρους φθογγικών περιβαλλόντων. Στο βαθύτερο επίπεδο δομής οι φθόγγοι-άξονες δημιουργούν συνολικά ένα 'χαλαρό τονικό περιβάλλον,' ενώ στο ενδιάμεσο επίπεδο δομής και στη μουσική επιφάνεια διακρίνουμε στοιχεία δανεισμένα από τρόπους (πεντατονική), τα οποία διανθίζονται από χρωματικούς φθόγγους με πολύ μεγάλη οικονομία, προκειμένου να μην οδηγηθεί το συνολικό αρμονικό περιβάλλον στην πλήρη ατονικότητα.

Επιπροσθέτως, ο περίτεχνος χειρισμός των διανθισμένων χρωματικά μελωδικών στοιχείων, των επαναλαμβανόμενων συγχορδιών (χωρίς λειτουργικές σχέσεις), των εναλλασσόμενων λυρικών φράσεων (με τροπική υπόσταση), καθώς και των χαρακτηριστικών αρπισμών (που συντίθενται από στοιχεία των συνηγήσεων και των μελωδικών φράσεων), δημιουργούν την αίσθηση της πανδιατονικότητας. Η ισορροπία στο έργο διασφαλίζεται από τις αναλογίες στη δομή και τις υπολογισμένες εναλλαγές ρυθμού και ενορχήστρωσης στα υψηλότερα επίπεδα. Το έργο αρχίζει με ένα χαρακτηριστικό 'αναγγελτικό' μοτίβο σε αρπισμό, το οποίο επιστρέφει αυτούσιο ή παραλλαγμένο, σε όλο το μουσικό κείμενο, προσδίδοντας συνοχή αλλά και ροή στο έργο. Το χαρακτηριστικό αυτό 'αναγγελτικό' μοτίβο μαζί με ένα δεύτερο ρυθμικό γεγονός, που έγκειται στην επιτάχυνση /επιβράδυνση επιλεγμένων φθόγγων, λειτουργούν ως σπόνδυλοι, που συνδέουν τα εσωτερικά τμήματα του έργου. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά γεγονότα (αναγγελτικό μοτίβο-επαναλαμβανόμενοι φθόγγοι) δημιουργούν μελωδικο-ρυθμικά επεισόδια, ενώ εναλλάσσονται μεταξύ των δύο οργάνων. Τα δεξιότεχνικά passage που παρουσιάζονται στη μέση του έργου συγκεράζουν εκτεταμένους αρπισμούς, χρωματικά περάσματα, μελωδικο – ρυθμικά επεισόδια, ενώ αναπτύσσονται εμφιασμένα μέσα από υψηλές δυναμικές (dynamics) σε όλη την έκταση του σαξοφώνου και μετασχηματίζονται σε επαναλαμβανόμενους φθόγγους, που οδηγούν με αυξημένη ορμή στην κορύφωση την μουσικής πράξης. Το έργο ολοκληρώνεται με ήσυχες νότες στην χαμηλή περιοχή του σαξοφώνου ενώ τα κρουστά συμβάλλουν ήρεμα στην τέλεση της 'μουσικής κάθαρσης'.

Η ισορροπία μεταξύ σαξοφώνου και των κρουστών είναι εξαιρετική, καθώς συνυπάρχουν ισότιμα στο έργο. Παράλληλα, οι ευαίσθητοι ηχοχρωματικοί συνδυασμοί του σαξοφώνου και των κρουστών σε πολλά σημεία του έργου αποδίδουν 'πολύ-ηχοχρωματικά' αποτελέσματα που θυμίζουν ιμπρεσιονιστικές προσεγγίσεις. Τα στοιχεία που συνθέτουν το έργο είναι προσεκτικά επιλεγμένα από το δημιουργό, τοποθετώντας το στο χώρο των λόγιων έργων μουσικής δωματίου.

Οι δεξιοτεχνικές απαιτήσεις για την αποτελεσματική ερμηνεία του έργου είναι μεγάλες. Συχνά ο συνθέτης παρουσιάζει νότες στην χαμηλή περιοχή του σαξοφώνου με ένδειξη *p* ή *pp* γεγονός που επιβάλλει τη συστηματική προετοιμασία απ' την πλευρά των εκτελεστών για την απόδοσή τους. Κατά την εκτίμηση μου, για να ερμηνευτεί αποτελεσματικά το *Legend*, ο σαξοφωνίστας θα πρέπει να έχει εντυφήσει στον τρόπο ερμηνείας της Γαλλικής ή της Αμερικανικής σχολής· θα πρέπει δηλαδή να χρησιμοποιήσει συγκεκριμένο τύπο βιμπράτο και ατάκας και να έχει την κατάλληλη τεχνική κατάρτιση προκειμένου να διατηρεί την ηχοχρωματική ομοιογένεια κατά την αυξομείωση των δυναμικών και την αλλαγή περιοχής (ρετζίστρου).

Ένδον για άλλο σαξόφωνο και tape (βλέπε παράρτημα)

Ο συνθέτης δομεί το *Ένδον* πάνω σε ανθεκτικά-διαχρονικά μουσικά στοιχεία που προέρχονται από την Ελληνική παράδοση (Βυζαντινή και Δημοτική), τα οποία δεν παραθέτει ή ενσωματώνει αναλλοίωτα, αλλά τα 'μετουσιώνει' μέσα από σύγχρονες τεχνικές, δημιουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο ισχυρές προεκτάσεις στην ίδια την ιστορικότητά τους. Το τελικό ηχητικό αποτέλεσμα βρίσκεται πέρα από τα υλικά που το γέννησαν.

Το ευφύες αυτό έργο του Μιχάλη Αδάμη διακρίνεται για τη λυρικότητα και εσωτερικότητά του. Η αφαιρετικότητα αλλά και οικονομία στα φθογορυθμικά συστατικά του έργου είναι διάχυτη. Το *Ένδον* εκτείνεται σε τρεις οκτάβες και χρησιμοποιεί πολυηχήσεις (multiphonics), glissandi, slap tongue effects, sing and play tones και νότες (και φράσεις) στην altissimo περιοχή του σαξοφώνου. Το έργο αρχίζει με μια σόλο μελωδική φράση στη χαμηλή περιοχή του σαξοφώνου και καταλήγει στη νότα Σι altissimo (ψιλή περιοχή) δίνοντας την εντύπωση μια διαρκούς ανάδυσης. Το tape εισάγεται μετά από πάροδο 15 δευτερολέπτων. Στο ενδιάμεσο μέρος αυξάνεται η εσωτερική ένταση με αλληλοδιαδεχόμενες πολυηχήσεις (multiphonics) και μελωδικές φράσεις. Η κορύφωση στο έργο έρχεται πριν το τέλος μέσα από συγκεκριμένα επαναλαμβανόμενα μελωδικά περάσματα, που εναλλάσσονται κατ' επιλογήν του εκτελεστή. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργούνται φάσεις έντασης και χαλάρωσης. Ακολουθεί μια εκτεταμένη μελωδία –ως ανάπτυξη μελωδικών φράσεων της αρχής του έργου- η οποία εξελίσσεται σε κρατημένες νότες (στην altissimo περιοχή). Το έργο ολοκληρώνεται δίνοντας την αίσθηση συνέχισης της ροής σε μία 'εσωτερική'- φαντασιακή - συναισθηματική - διανοητική κατάσταση. Το μέρος του tape αποτελείται από προηχογραφημένους και περίτεχνα επεξεργασμένους ήχους, οι οποίοι συνδυάζονται εξαιρετικά με τα ηχοχρώματα του σαξοφώνου. Ο συγχρονισμός και η ηχοχρωματική προσαρμογή των δύο ηχητικών πηγών (σαξόφωνο – tape) είναι συνεχής και συχνά δημιουργείται η αίσθηση ότι το ένα αναβλύζει από το άλλο ή ενσωματώνεται απόλυτα στο άλλο μέσα από μια διαρκή ετεροφωνική πλοκή.

Για την αποτελεσματική ερμηνεία του *Ένδον*, ο σαξοφωνίστας πρέπει να διαθέτει ευελιξία στις νέες τεχνικές (extended techniques), άριστο έλεγχο στις νότες της altissimo περιοχής, συμπαγή 'κλασική' τεχνική και ενδεχομένως εξοικείωση με τη Βυζαντινή ή την παραδοσιακή μουσική. Το *Ένδον* θεωρείται ως ένα από τα καλύτερα έργα γραμμένα για άλλο σαξόφωνο και προηχογραφημένους ήχους (tape) και εντάσσεται με το σύνολο των αριστοτεχνικών έργων του Μιχάλη Αδάμη, όπου το μουσικό και νοηματικό περιεχόμενο πραγματώνεται σε μια μεταφυσική διάσταση!